

Knihovna Střediska pro ekologická a sociální studia

Recenzované publikace byly získány s laskavou podporou Rockefeller Brothers Fund

P. Saunders: A Nation of Home Owners

London, Unwin Hyman Ltd. 1990, 418 s.

Britský sociolog, známý hlavně studiemi z oblasti sociologie města a sociální stratifikace, se v rozsáhlé monografii zabývá sociálními a sociálně ekonomickými souvislostmi nejvýznamnější složky britského systému bydlení a procesy, které z Napoleonem posmívaného "národa kramářů" učinily spíše "národ vlastníků rodinného domku".

Pokud jde o příčiny dynamického růstu z předválečných 32 % na nynější dvě třetiny (65 %) domácností bydlících ve vlastním domě, autor vyzdvihuje zejména růst reálných příjmů, státních podpor (daňové a úrokové slevy), klesající výnosnost pronajímání domů (omezení výše nájemného); dlouhodobě působícím kulturním faktorem je posléze tradiční britský individualismus projevující se mj. silnou touhou bydlet ve vlastním domě.

Preferenci bydlení ve vlastním domě dokládá autor jak výsledky celostátních výběrových šetření, tak i vlastním průzkumem ve třech britských městech. Nejčastější z uváděných důvodů byly finanční povahy. Autor v této souvislosti rozebírá různé interpretace "přání vlastnit" a dochází k závěru, že jde o (zčásti možná i geneticky podmíněný) "přirozený sklon". Vehementně kritizuje levičácké teorie, podle nichž jde o následek ideologické, politické a ekonomické manipulace.

Velmi detailně autor analyzuje finanční výhodnost vlastnictví domu ve Velké Británii, které v průběhu let přináší zisk srovnatelný s jinými formami investování. Tyto finanční výhody sdílí i podstatná část dělnické třídy, jejíž příslušníci stále více patří mezi vlastníky domu. Nadhazuje se tím otázka možných důsledků v politické sféře - do jaké míry se například potvrzuje letitá teze, sdílená levicí i pravicí, o tom, že vlastnictví rodinného domku je nejen projevem, ale také nástrojem

k vytváření konzervativních politických názorů. Autor varuje před ukvapeným závěrem, k němuž by mohla vést časová koincidence mezi růstem podílu vlastníků rodinného domku a porážkami labouristů v několika volbách. Po pečlivém rozboru celostátních statistických údajů i výsledků vlastního lokálně omezeného průzkumu dochází autor k závěru, že vlastnictví rodinného domku působí sice jako relativně samostatný faktor utváření politických postojů, jeho vliv je však podstatně slabší než působení třídní příslušnosti (podle druhu zaměstnání), a nejvýrazněji se uplatňuje mezi příslušníky nižší střední třídy; pro hypotézu o "zburžoaznění" dělnické třídy prostřednictvím domovního vlastnictví chybí dostatečné důkazy.

O bohatý cizí i vlastní empirický materiál se autor opírá při sledování důsledků bydlení ve vlastním domě v psychické sféře i v různých sférách každodenního života. Vyzdvihuje především pocit jistoty, bezpečí, sebeúcty a sebedůvěry, osobní identity a vědomí mezigenerační návaznosti, vedle prostého pohodlí a relaxace. Pokud jde o mezilidské vztahy, autor potírá pravdivost hypotézy o privatizaci životního způsobu lidí bydlících ve vlastním domě, o jejich izolovanosti a nedružnosti.

Závěrečná, v řadě ohledů nejvýznamnější část knihy, se zabývá sociálně strukturálními a sociálně politickými důsledky faktu, že dvě třetiny britské společnosti dnes bydlí ve vlastním domě. První otázka, kterou tento fakt nadhazuje, se týká oprávněnosti dosavadních teorií o britské třídní struktuře. V návaznosti na R. Pahla hovoří autor o nové polarizaci, kdy oproti masové střední vrstvě, zahrnující podstatnou část "klasické" dělnické třídy a střední třídy, se slušnou životní úrovní včetně vlastního domu, stojí marginální "spodní třída" (underclass), do níž spadá reziduum (podle Dahrendorfa asi 5 %) oby-

vatelstva, které je deprivováno v řadě významných životních sfér především bez pořádného zaměstnání, bez dostatečného vzdělání a sociální zručnosti, a bez vlastního domu - lidé, odkázaní ve všem na sociální pomoc ze strany státu. Autor odmítá názor, že rozdíly mezi vlastnictvím a nevlastnictvím domu jsou prostým odrazem tradičních třídních rozdílů, nepřijímá však ani teorii o samostatných "třídách podle bydlení" (housing classes). Sociální nerovnost mezi vlastníky a nájemníky domů je spíše jednou z dimenzí sociální stratifikace, na třídní stratifikaci (podle postavení v systému výroby) zčásti nezávislou a odrážející v podstatě rozdíly v určité oblasti životních šancí spojených s vlastnictvím respektive absencí vlastnictví domu (nezávislé bydlení, možnost kapitalizace nemovitosti). Významnou úlohu při vzniku této stratifikační dimenze hraje stát svými intervencemi do fungování systému bydlení.

Monografie, jejíž 336 stran je nabitě doklady o sociálním významu a prospěšnosti bydlení ve vlastním domě, se pochopitelně nemůže obejít bez závěrečné znepokojující otázky, co s onou sociálně deprivovanou menšinou, která ve vlastním domě nebydlí prostě proto, že na to nemá. Autor probírá nejrůznější způsoby, jimiž se v Británii a ve Spojených státech pokoušejí řešit svízelnou situaci oné sociální "podtřídy". Potírá jeden za druhým různé návoody vyplývající z levicové ideologie (kontrola výše nájemného, ochrana nájemníků, levná státní bytová výstavba atd.) a vůbec všechny přístupy cestou zlevnění "cihel a malt". S odvoláním na Milтона Friedmana shledává jako jedinou správnou strategii přímou finanční podporu domácností s nízkými příjmy na úrovni, která by jim umožnila koupit vlastního domu, byť v nižší kvalitě, aby to neohrozilo ostatní stránky jejich životní úrovně. Aby se předešlo tomu, že by lidé peníze utratili za něco jiného, podpora by měla formu jakýchsi poukazek na nákup domu (voucherů). Jde ovšem o návrh, jehož implementaci budou stát v cestě, jak autor připouští, nejrůznější zájmy jak na straně dosavadních vlastníků, tak na straně státu.

Autorovo evidentní zaujetí pro dané téma a důkladnost, s níž rozebírá jeho nejrůznější aspekty, mají zásluhu na tom, že tuto

monografii lze označit za všestrannou, téměř vyčerpávající analýzu významné a charakteristické složky britské sociální reality. Výhrada, kterou nutno přesto vyslovit, souvisí s tím, že některé charakteristiky zkoumaného jevu, které by se vyjevily teprve při jeho srovnání s jinými příbuznými jevy, zůstávají v knize v pozadí anebo se neobjevují vůbec v důsledku toho, že srovnání je v knize málo. Chybí především srovnání mezinárodní, která by teprve umožnila rozpoznat, co je "specificky britské" a co je v podstatě platné obecněji, co je podmíněno kulturně a co vyplývá spíše z rozdílů ve státní bytové politice atp. Prezentace jediné tabulky s údaji o podílech rodinných domků v různých státech je v tomto ohledu žalostně málo.

Ještě více udivuje, jak dokonale se autorovi v knize podařilo ignorovat onu část systému bydlení (28 %), jakou představují byty a jejich obyvatelé v činžovních domech, tedy způsob nejvíce se lišící od bydlení ve vlastním rodinném domě. Jde o omezení vědomé a záměrné, a vyplývající mj. z toho, že, pojednáváje o dvojčediném tématu vlastnictví domu, autor klade na první z obou substantiv stejný, ne-li větší důraz než na druhé. Jediná v knize důsledně prováděná srovnání se týká rozdílů mezi domácnostmi bydlícími ve vlastním nebo pronajatém (obecním) rodinném domě. Tímto metodickým postupem sice dobře odhalí vliv vlastnění jako takového, celá řada charakteristik bydlení v rodinném domě oproti bydlení v "činžáku" však zůstává skryta. Z důrazu na fakt vlastnictví vyplývá také to, že se v knize prakticky nevěnuje pozornost jinak jistě nemalým a sociálně významným rozdílům mezi rodinnými domy různé kvality.

Není vyloučeno, že na selektivitě autorovy pozornosti vůči jednotlivým aspektům zkoumaného tématu se podílí jeho nijak neskrývané "stranění" soukromému vlastnictví vůbec a ve sféře bydlení zvláště. Toto zaujetí asi způsobuje, že autor sice pečlivě registruje a často úspěšně vyvrací nejrůznější levicové argumenty proti vlastnictví domu, nikde se však nezmiňuje o výhradách, které by mohly vycházet ze stanovisek politicky neutrálních (náročnost na půdu, estetika městské a předměstské krajiny atp.). Soudě podle toho, s jakou vehemencí se ujímá bytových prefe-

rencí široké populace oproti "experetům", kteří by ji chtěli předepisovat, jak má bydlet, by autor nejspíše námitky uvedeného druhu smetl na jednu hromadu s intelektuálním snobismem, který - leckdy právem - vytýká britskému akademickému establishmentu ohružujícímu nos nad "maloměstským pach-těním" po vlastním domku.

Přes uvedené nedostatky a jednostrannosti představuje však Saundersova monografie nesporně významné dílo obohacující jak empirii, tak teorii sociologie bydlení, a bude patrně patřit v tomto oboru mezi díla klasická. Pro české a slovenské čtenářstvo poskytuje posléze kniha množství poučných pohledů do složitého předejva sociální politiky v oblasti bydlení v politicky proměnlivém klimatu moderního kapitalistického státu.

Big City Politics: Problems and Strategies

Roskilde, Forlaget for Samfundsoekonomi og Planlaegning 1990, 254 s.

Sborník obsahuje deset příspěvků zpracovaných v rámci projektu, na němž participuje tým sociologů, politologů a geografů z Velké Británie, Francie, SRN a Dánska. V převážné části jde o případové studie o ekonomických a sociálních problémech, s nimiž se potýkají západoevropská města, a způsobech, jimiž na krizovou situaci reaguje místní politický systém. Úvodní dvě stati mapují širší teoretické (sociologické) pozadí "městské otázky", objasňují vznik a povahu problému a přístupů k jeho řešení.

Obě tyto studie se znovu vracejí k otázce, zda "městskost" (urbanism) je jev sui generis působící jako relativně nezávislá proměnná, anebo zda základní problémy velkoměsta jsou v podstatě problémy širší, kapitalistické společnosti. O. P. Williams (University of Pennsylvania) odvozuje speci-fičnost "městskosti" jako konceptu středního dosahu z působení prostoru jako alokačního mechanismu vymezujícího možnosti interakcí mezi městskými sociálněprostorovými jednotkami. Urbanizace, suburbanizace, gentri-fikace jsou různé strategie, jimiž některé jednotky (domácnosti, podniky aj.) v závislosti na zdrojích, které mají k dispozici (peníze,

politický status, informace), zlepšují aktuální kombinaci výhod a nevýhod prostorového vztahu k jiným jednotkám. H. T. Andersen (Kodaňská univerzita) kriticky hodnotí dosavadní vývoj studia města v jeho hlavních reprezentantech (Simmel, Weber, chicagská škola, Wirth, Castells, Giddens), aby nakonec konstatoval, že pojem "urbánní" zůstává stále neurčitý a abstraktní. Východisko nachází v opuštění přístupů, které vysvětlují městské jevy dedukcí z té či oné teorie totální společnosti, a v indukčním hledání zákonitostí na základě pečlivého empirického zkoumání chování jednotlivců v městském prostoru.

"Krise velkoměsta", postihující v posledních 20 letech čtené jeho západoevropské (i americké) reprezentanty a spolupodmíněná jejich finanční mizérií, je společným tematickým východiskem osmi empirických studií referujících o tom, jak se s krizí vyrovnávalo to či ono město, místní správa a politické strany za národně a časově proměnlivých podmínek státní (centrální) ingerence.

H. S. Andersen a jeho jmenovec H. T. Andersen ukazují na příkladě Kodaně a okolních obcí různé politické přístupy k řešení problémů bydlení (úpadek centra, sociální segregace): čtvrti ovládané konzervativci podporují radikální asanaci centra s jeho gentrifikací (zakupováním majetnými domácnostmi) a výstavbu rodinných domků, levicové radnice pokračují v politice výstavby levných bytů na sídlištích. K sociálně-prostorové segregaci dochází pak jak uvnitř města, tak i mezi obcemi navzájem. V Hamburku se rostoucí nezaměstnaností a finančním problémem města souvisejícím mj. se suburbanizací obyvatelstva i průmyslu snaží čelit omezením sociálních výdajů městské správy (na bydlení, školství atp.) a zvyšováním atraktivity města pro moderní podnikání (daňové úlevy, investice do podnikatelsky výhodné infrastruktury). J. Dangschat (Hamburská univerzita) tuto strategii kritizuje jak pro její sociálně negativní důsledky (segregace, gentrifikace centra, úpadek pericentrálních obytných čtvrtí), tak pro iluzornost očekávaných výsledků vzhledem ke konkurenci jiných velkoměst s lepšími výchozími předpoklady. Ken Newton (University of Essex) podrobuje

kritickému zkoumání tezi, podle níž finanční problémy velkých měst jsou vyvolány odchodem majetného obyvatelstva a průmyslu (suburbanizací). Městské příjmy nebyly až dosud tak citlivé na počet obyvatelstva, protože závisely především na dani z pozemků, nikoli z příjmů nebo z "hlavy"; finanční krizi trpí pouze některá britská velkoměsta - jádra aglomerací s obsolentním tradičním průmyslem. Nejružnější strategie místní ekonomické politiky, uplatňující se v jedné z takových metropolí (Manchester a okolí) a zařaditelné do dvou polárních kategorií - strategie zaměřené na pracovní sílu a strategie zaměřené na kapitál, popisuje podrobně stať *P. Kousgaard* a *M. Goldsmith* (University of Salford). Kuriózní případ jiné metropole (Liverpool), kde se radikálně levicová radnice rozhodla řešit finanční potíže města, zčásti vyvolané krácením státního příspěvku (z původních 63 % na 44 % celkových příjmů města) za konzervativní vlády záměrným zvyšováním sociálních výdajů až na hranici městského bankrotu, popisuje *M. Parkinson* (Liverpool). *P. Lawless* (Polytechnika, Sheffield) ovšem připisuje část viny za úpadek britských měst hospodářské politice vlády, vedle dekoncentrační politiky velkých průmyslových podniků. Kritický proto posuzuje pokusy o řešení "městského problému" místními prostředky, ať už cestou tržní strategie (privatizace, snižování daní), doporučované konzervativci, nebo reformistické strategie labouristů (investice do bydlení, veřejných služeb). *D. Lorrain* a *P. Kukawka* (Fařiz, Grenoble) zajímavým způsobem rozebírají rostoucí ingerenci místní správy do hospodářského dění v 15 francouzských městech včetně těch, kde pravicové zaměření nutí správu k deklaraci zásady nezasahování do volného trhu. Vyplývá to z politického tlaku občanů i zájmů podnikatelů. Z pečovatele o fungování reprodukční sféry se tak místní správa stále více stává účastníkem procesů zabezpečujících produkci. *S. Villadsen* (Roskilde, Dánsko) popisuje důsledky nejnovější - dánské - varianty skandinávského modelu, charakterizované výraznou decentralizací státní správy s přenosem podstatné části sociálních funkcí do kompetence komun. Problémy to působí zejména levicovým stranám navyklým na

centrální řešení sociální problematiky, především bydlení.

Sborník poskytuje barvitý pohled do mechanismu vztahů mezi místní správou, místní politikou a veřejným i soukromým sektorem hospodářství, diferencovaně se utvářejících v různých evropských státech pod tlakem "krize velkoměst". Převážně politologická tematika empirických případových studií je vhodně zarámována úvodními teoretickými statěmi traktujícími "městskou otázku" v pohledu sociologie města.

Redakční a typografické zpracování je prabídné; spousta jazykových i tiskových chyb, svazek se rozpadá po prvním přečtení.

Wien 2010

B. 1 - Entwicklungstendenzen bei wachsender Bevölkerung und offenen Grenzen.

B. 2 - Wien wächst wieder.

Wien, Magistrat der Stadt Wien 1990, 197 + 223 s.

První z dvousvazkového díla vydaného vídeňskou městskou správou obsahuje výhledovou studii k vývoji Vídně do roku 2010, vypracovanou společně třemi rakouskými výzkumnými ústavy. Základ studie tvoří pět variant "scénáře rostoucího města". Podnětem k zadání byla starost o to, jak se město, které donedávna spíše demograficky a hospodářsky stagnovalo, vyrovná s očekávaným imigračním náporům vyvolaným revolučními přeměnami v zemích východního bloku. Rozdílly mezi scénáři spočívají v odlišných hypotézách o objemu a skladbě imigračního proudu (závislých na politické a ekonomické situaci ve zdrojových zemích), o charakteru zapojení Rakouska a sousedních zemí do Evropského hospodářského společenství (s odlišnými důsledky pro intenzitu a kvalitu ekonomiky Rakouska a zejména Vídně), a o zásadách státní politiky vůči imigrantům. Další část svazku zaujímají úvahy o důsledcích demografického růstu města pro jeho ekonomiku a vybrané oblasti městského života: bydlení, dopravu, technickou infrastrukturu, hospodaření s pozemky, bezpečnost, školství a životní prostředí.

Druhý svazek obsahuje referáty z mezinárodní konference, která se zabývala problematikou vývoje Vídně za rostoucího počtu obyvatel cizího původu. Imigraci do Vídně jako součást rozsáhlých celoevropských migrací, vyvolaných převládnutím západoevropských kulturních vzorů v zemích s nižší ekonomickou úrovní, analyzuje *H.-J. Hoffmann-Nowotny*. Upozorňuje také na problémy integrace přistěhovalců, především na sociální důsledky dvou odlišných strategií - zachování kulturní identity versus asimilace. V téže souvislosti se *H. Fassmann* a *R. Minz*, připomínající společensky stimuluji působení mnohonárodního charakteru Vídně na počátku tohoto století, vyslovují pro podporu kulturní svébytnosti přistěhovalců z různých zemí. *B. Johnová* k tomu přidává zkušenosti s integrací přistěhovalců do západního Berlína. *M. Wagner* posuzuje možné přínosy (inovační impulsy pro stagnující průmysl) i rizika (oslabení inovací v důsledku přílivu laciné pracovní síly) imigrace z východních zemí pro vídeňský hospodářský život. *J. Fiedler* seznamuje s problémy plánování rozvoje města v Hamburku, jehož situaci na počátku devadesátých let pokládá za v mnoha směrech obdobnou jako v případě Vídně (očekávají tam prudkou imigraci z Východu po letech demografického a hospodářského útumu). Další studie se týkají vytváření potřebných právních předpokladů pro pracovní zařazení přistěhovalců (*E. Antalovsky*), integrace dětí přistěhovalců ve školách (*M. Fiegl*), a problematiky bytové politiky vůči přistěhovalcům (*E. Knoth*). Konečně *E. Gehmacher* předkládá další tři variantní "vize" budoucnosti Vídně v nové Evropě: Vídeň jako "ostrov kvalitního života" (správní město za cenu omezení přistěhovalectví a průmyslu), jako "rozvojový pól" (všestranný hospodářský a demografický růst), nebo "duchovní centrum" (rozvoj špičkové kultury a hospodářství se selektivní imigrací). Autor soudí, že existuje ještě možnost politicky se rozhodnout pro jednu z uvedených "vizí" a vývoj města podle toho usměrňovat.

Effetto citta

Vol. 1. Sistemi urbani e innovazione: prospettive per l' Europa degli anni Novanta. Red. S. Conti a G. Spriano.

Torino, Fondazione Agnelli 1990, 191 s.

Sborník studií převážně prostorově ekonomicky orientovaných autorů zevrubně probírá příčinné souvislosti a perspektivy nového rozvoje, který koncem tohoto století zaznamenávají některá evropská velkoměsta. Hlavními činiteli jejich všestranného rozvoje jsou jednak jejich působení jako center tvořivosti, poznání, inovací v technice, organizaci i politice, jednak jejich úloha center mezinárodní komunikace, globalizace světové ekonomiky, vědy a politiky. Klíčový význam obou těchto funkcí souvisí s revoluční transformací moderní ekonomiky založené na produkci informací. V jednotlivých státech jsou analyzovány vztahy mezi prostorovou organizací (lokalizací) a technologickými inovacemi, jejich vznikem a šířením, při čemž se zdůrazňuje specifická úloha prostorové blízkosti nositelů informací (kontaktní systémy). Podrobně se také rozebírají charakteristiky internacionální funkce velkoměst a vytváření nových celoevropských hierarchických systémů měst. Pripomíná se také korespondence mezi rozvojem těchto městských systémů a čtvrtou fází "cyklického vývoje města" (podle Van der Bergovy teorie), následující po fázi urbanizace, suburbanizace a desurbanizace, a autorem označovanou jako reurbanizace, v níž jádro aglomerace znovu získává atraktivitu pro bydlení a vybrané ekonomické funkce.

Studie se opírají o nejnovější literaturu a jejich předností je shrnutí úvah do přehledných seznamů charakteristik a jejich kritérií. V empirickém ověřovacím dodatku jsou tato kritéria dokonce operacionalizována do statistických ukazatelů, s jejichž pomocí je 48 evropských (velko)měst zhodnoceno z hlediska jejich ekonomického potenciálu a internacionální funkce; nejlépe dopadla Paříž a Londýn, Mnichov, Stuttgart aj., nejhůře tradiční přístavní města (Janov, Antverpy) a střediska těžkého průmyslu (Birmingham, Bristol aj.).

L. Kotačka